

૪૪૯૬

શ્રી
શ્રીવલ્લભાચાર્યજી કૃત
અંતઃકરણ પ્રબોધ ગ્રંથ.
તેની
શ્રીહરિરાયજી વિરચિત
સંસ્કૃત ટીકાનું
ગુજરાતી ભાષાંતર.

રચનાર
ગોસ્વામિ શ્રીવિઠ્ઠલરાયજી મહારાજ.
આપની આજ્ઞા હઈને
વૈષ્ણવ ઠા. દયાલ મૂલજીયેં -
મૂલ ગ્રંથ સહિત
શ્રીમુંબાપુરીમધ્યે
બૉમ્બેસિટિ પ્રેસમાં છપાવી પ્રસિદ્ધકર્યું.

સંવત્ ૧૯૪૬.

સન ૧૯૯૦.

આજ પુસ્તકનો હક્ક સને ૧૯૬૭ ના ૨૫મા આવડપ્રમાણે
માલકે પોતાને સ્વાધીન રાખ્યો છે.

નુછાવર રૂ. ૧૧)

कठिण शब्दनो कोश.

उह्नुंघन	एटले	न गणी.
प्रीढ	"	मोहोटुं.
तात्पर्य	"	अभिप्राय.
भ्रांतपणुं	"	भूलापणुं.
उत्कृष्ट	"	श्रेष्ठ.
प्रतिकूल	"	विरुद्ध.
अभिचार	"	जादू.
मृदु	"	कोमल.
मद	"	अहंकार.
उपेक्षा	"	त्याग.
अनुभाव	"	प्रताप.
सत्तानथी	"	छे नहीं.
प्रायश्चित्त	"	पाप मटाडवानो उपाय.
सुरा	"	मदिरा
वस्तुतः नथी	"	छे नहीं.
कदाचित्	"	कोई वरवत.
आक्रांत	"	बलगेलुं.

પ્રસ્તાવના.

વેદાદિ શાસ્ત્રના સારાત્મક સિદ્ધાંતરૂપ પુષ્ટિમાર્ગના પ્રવર્ત્ત કર્ત્તા શ્રીમદાચાર્યચરણીએ પોતાના માર્ગાનુવર્તિ વૈષ્ણવો ઉપર કૃપા કરીને વેદશાસ્ત્રનાં પ્રમાણવચ્ચનોસહિત સંસ્કૃત ગ્રંથો કન્યા છે. અને તેમની ટીકા આચાર્યવંશીય ગોસ્વામિવર્યોયે સંસ્કૃતમાં જ કરી છે. પણ હમણાના ઘણા સ્વરા વૈષ્ણવોને સંસ્કૃતનું જ્ઞાન ન હોવાથી સંસ્કૃત જ્ઞાન વિનાના એવા જિજ્ઞાસુ વૈષ્ણવો પણ પોતાના માર્ગમાં શિથિલ થઈને આરૂઢ પતિતપણાને પામતા જોઈને પૃથ્વી દિગ્વિજય કરનાર ગોસ્વામિ શ્રીપુરુષોત્તમજીયે શાસ્ત્રપ્રમાણવચ્ચનોસહિત પૂર્વોક્ત ગ્રંથો ઉપર ટીકા આપી કરી છે. તેમજ્યેથી જેટલી ટીકાઓ આપ શ્રીને મળી છે તે ઉપરથી સાંપ્રત ગોસ્વામિ શ્રી લાલમણિજી સુત શ્રી વિઠ્ઠલરાયજી નિત્ય પોતાના મંદિરમાં કથા કરે છે પણ શ્રોતાજન સંસારાસક્ત હોવાથી એ ભાષણનું અક્ષરજ્ઞઃ અવધારણ કરી શકતા નથી. એમ જોઈ તેમની ઉપર કૃપા કરીને તે કથા ગુર્જરભાષામાં લરવી લેવાને વૈષ્ણવ દયાલ મૂલજીને આપ શ્રીએ આજ્ઞા કરી. તે આજ્ઞાને અનુસરીને એકથા સર્વે વૈષ્ણવ દયાલ મૂલજીએ લરવી લીધી, પણ કથા શ્રવણ કરવા આવનારા વૈષ્ણવોએ આપ શ્રીને દૈન્યપૂર્વક વિનંતિ કરી કે, લરવી લીધેલી કથા સર્વ છપાવી બાહેર પડાય તો સારું, કે જેથી સર્વજિજ્ઞાસુ વૈષ્ણવોને પોતાના અવકાશના વરવતમાં જરાવાર પણ બાંચવાથી તેમને પોતાના જન્મ તૃથા જાવાનું કાંઈક જ્ઞાન થાય. અને ભગવત્કથામાં તથા ભગવત્સેવામાં રુચિ થાય. એવા

हेतुथी ए ग्रंथोनी टीका छपावी बाहेर पाडवाने आप श्रीवि-
ठ्ठलरायजीने विनति करी, त्यारें आप श्रीयें विचार्युं के ग्रंथो
छपाववा ए केटलाएक बालकीने तथा अमोने पणरुचता न
थी. पण छपाव्याविना पुस्तकीना थोडापणाथी, भगवत्कृपा-
थी वैष्णवी थया, तोए पण ग्रंथो मत्स्याविना ग्रंथना अबोध-
थी आवा उत्कृष्ट मार्गमां पुरुषोत्तमना संबंधनुं तथा सेवा व
गैरेनुं सुख अनुभवमां आवतुं नथी. एवी म्हाटी स्वामी जो
ईने छपावचुं जोइए. पण एकला जिज्ञासु वैष्णवोनेज आप-
वाथी छपाववा बाबतनो दोष पेदा थाय छे ते नहि थाय ?
एम विचारीने ए विनति अंगीकार करीने ए ग्रंथो छपाव्या
छे. तेथी प्रत्येक गाममां जेजे वैष्णवोने बीजाने पुस्तक आ
पवाने मोकल्यां होय तेमणे उपर लख्या प्रमाणेना जिज्ञासु
वैष्णवोनेज आपवा. केस के छपाववानो हेतु वधारे पुस्तकी
खपाववा वगैरे मतलब उपर नथी.

સૂચના.

અશરણ શરણ શરણાગત વત્સલ કૃપાસિંધુ
દીનબંધુ ગોસ્વામિ શ્રી વિઠ્ઠલરાયજીને દાસાનુદાસ ઠ
ક્કર દયાલ મુલ્જીની દૈન્યપૂર્વક વિનતિ એ છે જે આ
પ શ્રીયેં જે ટીકા લખી લેવાની મને ગુલામને આજ્ઞા
કીધી અને તે શોધાવીને પાછી લખાવી, પણ તે લ-
ખવામાં મારી અલ્પબુદ્ધિ તથા મંદબુદ્ધિવાલાની ચૂક
ઘણી થઈ હશે, તે આપ શ્રી કૃપા કરીને ક્ષમા કર
શો. એજ મહારી વિનંતિ છે.

સર્વ ગ્રંથ વાંચનારા વૈષ્ણવોને હું ઠક્કર દયાલ
મુલ્જી નમ્રતાપૂર્વક વિનતિ કરું છું કે કથા લખ
તી વચ્ચે મહારી અલ્પ તથા મંદબુદ્ધિવાલાની જે
જે ચૂક થઈ હોય તે સર્વ વૈષ્ણવોં મહારી ઉપર-
કૃપા કરીને ક્ષમા કરવી.

આ ગ્રંથમાં જે જે ઠેકાણે કઠિણ શબ્દો દેરવવા
માં આવ્યા છે, તેનો અર્થ એજ ગ્રંથના આરંભના
(૨) જા પેજમાં પ્રથમ એક કોષ્ટકમાં તે કઠિણ શ

બ્દ લરવીને પછી બીજા કોષ્ટકમાં તેનો અર્થ કયો છે ત્યાંથી જોઈ લેવો.

આ પ્રસ્તાવના શીલે ગ્રંથો બાબતની છે. તેથી જ્યારે બધાય ગ્રંથ છપાઈને ભેલા થાય, ત્યારે તેમાં પ્રથમ ગ્રંથ જે યમુનાષ્ટક તેની ટીકાથી પહેલા પાનામાં ગ્રંથ બધાસાથે જોડતી વરવતે નારવવા. અથવા જેને એ ગ્રંથો છૂટાજ રાવવા હોય તેણે બધા ગ્રંથોની આ એકજ પ્રસ્તાવના સમજવી.

શ્રી

શ્રીકૃષ્ણાયનમઃ

શ્રીમદાચાર્ય શ્રીવિઠ્ઠલેશ્વરચરણકમલેભ્યોનમઃ

શ્રીગુરુચરણકમલેભ્યોનમઃ

અથ

શ્રીઆચાર્યજીકૃત અંતઃકરણપ્રબોધગ્રંથ
તથા તેની શ્રીહરિરાયજીકૃત ટીકા તેનું
ગુજરાતીભાષાંતર શ્રીવિઠ્ઠલરાયજીકૃત.

હવે શ્રીકૃષ્ણ અતિ દયાલુ અને નિઃસાધન જે
સાધનવિનાના જીવ જેવા નીચેના શ્લોકમાં કહ્યા-
છે (શ્રીમદ્ભાગવતદ્વિતીયસ્કંધઃ) શ્લોકઃ ॥ અહ્યા
પૃતં નિશિઝયાનમતિશ્રમેણ લોકે વિકુંઠ
ઉપનેષ્યતિ ગોકુલંસ્મ ॥ અર્થઃ- ગોકુલના બ
ધ્યા રહેનારા છે તે દિવસમાં તો કામમાં લાગિરહ્યા
છે તેથી ઘણો થાક લાગીને રાત્રે સુઈ રહ્યા છે તેમ
ને પ્રસિદ્ધીરિતે વૈકુંઠલોકમાં લઈ જશે. એ શ્લોકમાં
બતાવેલા (શ્રીગોકુલવાસી) નિઃસાધન જીવજેવા
નિઃસાધનજીવનો ઉદ્ધાર કરવા સારુ પુષ્ટિમાર્ગ પ્રકટ

કરવાની ઇચ્છાવાળા પ્રભુ જેમણે પોતાના મુરવા-
 રવિંદરૂપ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને પ્રકટ કર્યા ત્યારે
 શ્રીઆચાર્યજીયે જીવોના ઉદ્ધારને અર્થે આનંદથી
 શ્રીભાગવતની ઉપરટીકા શ્રીસ્કંધોધિનીજી પ્રક
 ટ કર્યા તેમજ સ્વતંત્ર ભજનના પ્રકારનો ઉપદેશ
 કર્યો તે શ્રીઠાકોરજીયે એમ માન્યું જે શ્રીઆચા
 ર્યજીએ અમારો મર્મ સ્વોલીનારવ્યો. બધાના ઈ-
 શ્વર જે ભગવાન તેમનાથી શ્રીઆચાર્યજીનો વિપ્ર
 યોગ ન સેહેવાયો તેથી દેહ અને દેશના પરિત્યા-
 ગની આજ્ઞા કરી તે શ્રીઆચાર્યજીએ જીવોની ઉપર
 દયા અને પોતાની મહોટાઈથી પળ બે આજ્ઞાનું
 ઉલ્લંઘન કર્યું તેથી શ્રીઆચાર્યજીને પશ્ચાત્તાપ
 થયો. હરિજે દુઃસ્વહર્તા ભગવાન તેમનો દોષ શ્રી
 આચાર્યજીને દેરવાયો અને ભગવાનને મલવામાં
 વિલંબ થાતાં દેરવાળો અને ભગવાનનો ભય લા
 ગ્યો જે ભગવાન છોડી દેશે તો અને અંગીકાર-
 ની રીતથી અને ધર્મના ત્યાગ કર્યાથી પળ સહિ
 ન શકાય એવી પશ્ચાત્તાપ થયો. હવે ભગવાનના

દોષની સ્ફૂર્તિ કેમ થઈ તે કહે છે જે પ્રથમ બાલક
ની જેમ આજ્ઞા કરી જે શ્રીભાગવતનો ગૂઢ અર્થ
પ્રકટ કરો અને હવે મને નાકહે છે તેથી ભગવા
નના વચનમાં સ્થિરતા નથી એવી દોષ તેવરવત
હરીમાં સ્ફુર્યો પછી જે વચન આપના મનમાં આ
વ્યાં તેથી અંતઃકરણનું સમાધાન કરે છે.

॥ મૂલ શ્લોક ॥

અંતઃકરણ મદ્વાક્યં, સાવધા
નતયા શૃણુ ॥ કૃષ્ણાત્પરં ના
સ્તિ દૈવં, વસ્તુતો દોષવર્જિતં ॥૧

અર્થ:- હે અંતઃકરણ! મહારૂં વાક્ય સાવધાનપ
ણથી સાંભલ. કૃષ્ણાથી પર બીજું દૈવ વસ્તુ એક
રીને દોષવિનાનું નથી. ટીકા કરે છે જે હે અંતઃ
કરણ સાવધાન થઈને એક તું મારું વચન સાં-
ભલ. અંતઃકરણ પદથી એને બાહેરનું જ્ઞાન નથી
એમ જણાવ્યું અંતઃકરણમાં પણ ભગવાનની દો
ષ દેરવાળો તેથી શ્રીઆચાર્યજી પોતાથી અંતઃક
રણ જુદું માને છે તે કહે છે. ભગવાનમાં દોષ દે-

સ્વાણો તેથી આજ્ઞાનું ઉલુંઘન કર્યું તેથી અંતઃક
 રણને પોતાનું કરવાસારૂં સમાધાન કરે છે નહીં
 તો બીજી રીતથી પોતાની મહોટાઈની દૃઢતા રાખે
 તો બધ્યા પ્રકારનો ભાવ જાતો રહે મહારા વાક્ય
 નું શ્રવણ કર એમ કહ્યાથી પોતાનો સંબંધ વાક્ય
 માં જણાવ્યો. સાથી જે એ ભગવદ્ ભાવને
 નિર્દોષ બોધકરાવવાવાલુ છે તેથી વચનને આપ
 મહારું કહે છે તેથી મન અને વાક્ય એપદનો સ-
 માસનો બોધ કરાવે છે એકવચન છે તેથી બધ્યા
 વચનોથી એકજ અર્થનો બોધ થાય છે ફરી શ્રી-
 આચાર્યજી પુરુષોત્તમ છે મુરવરૂપ છે અને ભાવમાં
 જેમનું ચિત્ત પ્રોઢ થઈ રહ્યું છે તેથી તેમનું વાક્ય છે તે
 દુઃસ્વથી પણ સમજ પડે તેવું નથી તેથી અર્થ જ-
 ણાતો નથી તેથી અંતઃકરણને કહે છે જે સાવધા
 ન થઈને તું શ્રવણ કર. હવે શ્રવણ કર એમ કહ્યા-
 થી તાત્પર્યસહિત અર્થ જાણ એમ બતાવ્યું છે અ-
 ને શ્રવણથીજ પોતાના બીજા વિચાર દૂર કર એવો
 અભિપ્રાય છે એજો શ્રવણ ન કરે તો દોષ પણ થા

એ તેથી શ્રવણ કરં એવી વિધિ દેસ્વાડ્યો છે એટલે આ
 જ્ઞા કરી છે. પશ્ચાત્તાપ બે તરેહથી થયો એક તો પ્ર
 ભુનો દોષ મનમાં આવ્યો અને પોતાના દોષથી આ
 જ્ઞારૂપી સ્વધર્મનો ત્યાગ કય્યો તેથી બીજો. તેમાંથી
 પેહેલા તો પ્રભુમાં દોષ નથી તે કેહે છે અને દો
 ષનો પ્રભુમાં આરોપ કય્યો તેથી ચિત્તને વિષે ભ્રાંત
 પણું પણ કહે છે જે સદાનંદ કૃષ્ણ છે તેમાં દોષની
 શંકા પણ પેદા થતી નથી. એમાં સદાનંદ એ બે પદ-
 માં સત્ શબ્દે કરીને જે કારણથી કૃષ્ણમાં નિર્દોષ
 પણુ પણ કેહેવાય છે. આરબુ જગત્ કૃષ્ણારૂપ છે તે
 થી કૃષ્ણથી બીજુ કાંઈ પણ પર નથી તેથી વિષમ-
 પણું એટલે ઓછા વધતા પણુ અને નિર્દય પણુ એ રૂ
 પી જે બે દોષ તે જગતના સર્વે કાર્ય કરનારા ભગવા
 ન્ તેમનામાં નથી. હવે કૃષ્ણથી પર નથી એમ ક
 હ્યાથી કૃષ્ણથી પરની સત્તા નથી એમ જણાવાય છે
 અને દૈવ એવા શબ્દે કરીને બધા યને પૂજવા લાય
 ક પણું હરિમાં બતાવ્યું તેમને જ પર પણુ કહ્યું તેથી
 સર્વ થકી ઉત્કૃષ્ટ પણું બતાવ્યું. જગતને પૂજવા લા-

ચક્ર જે ભગવાન તેમને વિષે દોષની સત્તા કેમ હોય
 બીજા દેવોને પણ એમની વિભૂતિ પળાવે કરીને પૂ-
 જ્ય પણ છે અને હરિ એ પોતાનું નિર્દોષ પણ ભૂગુણ
 ધીને બતાવેલું છે અને તે હરિનું નિર્દોષ પણ અને પૂ-
 ર્ણગુણ પણ સર્વ શાસ્ત્રોમાં નિરૂપણ કરેલું છે અને
 દૈવ એવા નામે કરીને બધાના ભાગ્યરૂપ પણ પણ બ-
 તાવેલું છે. જેમ ભાગ્યવિના બધા સાધન વિફલ મા-
 ન્યા છે તેમ ભગવાનના પ્રતિકૂલ પળામાં દેવનું ફલ
 દાતા પણ તે વિફલ છે તેથી અમારા શ્રી આચાર્ય-
 જીએ સેવાફલ નામના ગ્રંથને વિષે તે વસ્તુને બીજા
 દેવની સેવા પણ વ્યર્થ છે એમ નિરૂપણ કરેલું છે
 ॥શ્લોક॥ પ્રાયશ્ચિત્તાનિ ચીર્ણાનિ નારાયણ
 પરાહ્નુસ્વં ॥ નનિઃ પુનંતિ રાજેન્દ્ર સ્ફરાકુંભ
 મિવાપગાઃ ॥ અર્થઃ- પ્રાયશ્ચિત્ત ક્રિયાં હોય
 તે નારાયણથી જે બહિર્મુખ હોય તેને હે રાજાના ઇ-
 ન્દ્ર સદા પવિત્ર કરતા નથી જેમ સ્ફરાનો ઘડો હોય
 તેને નદી પવિત્ર કરતી નથી એ વિગેરે વચનો છે
 પણ પોતાના સંબંધે કરીને બધાને ફલ આપ

નારા અને દોષને મટાડનારા અને પોતા સ્વરૂપથી
 પણ નિર્દોષિ એવા કૃષ્ણને વિષે કેમ દોષનું નિરૂ-
 પણ કરાય ત્યાંહાં શંકા કરે છે કે પૃથ્વીમાં અવ-
 તાર ભગવાને જ્યારે લીધા ત્યારે દૈત્યોને મારવા
 થી અને અનેક સ્ત્રિયોનું ગ્રહણ કરવાથી હરિને
 વિષે ક્રોધાદિક દોષ દેશ્વાય છે. ॥ શ્લોક ॥ યે યે હ
 તાચક્રધરેણ રાજન્ ત્રૈલોક્યનાથેન જના-
 ર્દનેન ॥ તે તે સર્વે વિષ્ણુપુરીં પ્રયાતાઃ ક્રોધો
 પિ દેવસ્ય વરેણ તુલ્યઃ ॥ અર્થઃ- હે રાજન્ !
 ચક્રધારણ કરનારા અને ત્રૈલોક્યના નાથ અને
 જના જે અવિદ્યા તેને દૂર કરનારા તેમણે જે જે માન્યાં
 તે સર્વ વિષ્ણુપુરીને પ્રાપ્ત થયા તેથી દેવનો ક્રોધ
 છે તેપણ વરદાન જેવો છે એમ જો કેહે તો દોષ જે
 છે તે દેશ્વા માત્ર છે વસ્તુતઃ નથી કેમ કે તેના તે
 ના અધિકાર પ્રમાણે મુક્તિના આપવાથી અને
 પોતાનો આનંદ આપવાથી વિચાર કરિએ તો
 હરિમાં જે ક્રોધાદિક છે તે સરવાળે હિતકારી
 છે ॥ જીવના લગાડેલા દોષોજ હરિને સ્પર્શ ન

થી કરતા જેમ વૈષ્ણવોને અભિચારસ્પર્શ નથી
કરતો તેથી હરિજે છે તે દોષવર્જિત છે એમ જ્યારે
છે ત્યારે એવા જે નાથ છે તેમાં દોષનું આરોપણ
કજ્યાથી પેલા જે ઉત્કૃષ્ટતા પેદા થઈ છે તે
પણ ભગવાનના કરેલા અપમાનથી પોતાની
મેલે નાશને પામે અને સ્વામિનો સંબંધ જ્યારે નથા
ય ત્યારે મહોદો અલાભ થાયે એવી જો અંતઃકરણ
શંકા કરે તો ત્યાં આગલા શ્લોકમાં કહે છે.

॥ મૂલ શ્લોક ॥

ચાંડાલીચે દ્રાજપત્ની જાતા રા
જાચ માનિતા ॥ કદાચિ દપમા
નેવા મૂલતઃ કાક્ષતિ ભવેત્ ॥૨॥

અર્થ:- ચાંડાલીજે છે તે જો રાજાની પત્ની થાય અ
ને રાજાની માનેતી થાય કોઈ દિવસ તેનું અપ
માન પણ થાય તોયે પણ મૂલમાંથી એટલે રાજપ-
ત્નીપણામાંથી શું ઓછું થાયે. હવે ટીકાકાર લ
ખે છે ॥ શ્લોકાર્થ ॥ સંભાવિતસ્ય ચાકીર્તિ-
ર્મરણાદતિરિચ્યતે ॥ અર્થ:- જેને માન મલેલું

છે તેની જે અપકીર્તિ તે મરણ કરતાં પળ વધારે
 છે એ ગીતાના વચનથી પેહેલાથી જે ઉત્કૃષ્ટ હોય
 અને પછી તેની હલકાઈ થાયે તો મહોટી હાનિ
 કેહેવાય તે સારુ પેહેલા જીવના પોતાના રૂપમાં
 દૃષ્ટાંત કહ્યો છે ને તેવો હલકો વર્ણન કરેલો છે
 અને તેને જ્યારે રાજપત્ની જેવી મહોટાઈ થઈ છે
 ને મહોટાઈનું ફલ તો ભગવાનજ માનેલા છે કે
 મજે પુષ્ટિમાર્ગના અંગીકારમાં જીવની મહોટા
 ઈ કાંઈપણ કામ નથી આવતી. ભક્તિહંસ ગ્રંથ
 માં શ્રીગુસાઈજીએ કહ્યું છે ॥ ॥શ્લોક ॥ ॥

पूर्वजीवगतोत्कर्षोप्यप्रयोजक इत्यपि
 ॥ ॥ અર્થ:- પેહેલા જીવમાં રહેલી જે મો
 હોટાઈ છે તે પળ કંઈ કામની નથી તેથી અ
 પમાન જો થાએ તો પળ રાજપત્ની પળું જે મૂલ
 છે તેમાંથી કાંઈ ઓછું થતું નથી અને અપ-
 માનનું દુઃખ છે તેતો પોતાના વિચારથી તું કરે
 છે હે મહારા મન તું પોતાનું દાસપણું ઈયાદ કર
 દાસને કાંઈ અપમાન નથી. રાજપત્ની જો થાય

એમાં જો થાય એમ કહ્યું છે તેથી અંગીકારમાં
 દુર્લભતા બતાવી છે. જે રાજપત્ની પણું થયું છે
 તે કોઈ રીતે જતું રહેતું નથી. બીજા બહુ બલવાન લો-
 કો હોય તે પણ એને દુર્વચનોથી બોલાવી શકે નહિ અ-
 ને પછી બીજાઓ એને ભોગવી પણ શકે નહીં ત્યારે
 થયું કેટલું કે અપમાન થવાથી સ્વામિના મલવા
 માં વિલંબ થયો તેથી વિરહના અનુભવ કરાવવા
 સારુ થયો છે અને ભગવાનને પોતાના હૃદયમાં
 જ્યારે ન જાણે ત્યારે વિરહ થાયજ તેથી ભગવાન
 ને દૂર જાણ્યાથી જે અપમાન છે તે દીન ભાવને ઉત્પ-
 ન્ન કરનારું છે. અને તે પછી રાજપત્નીમાં બીજા લો-
 કો સદા માતાપણાની રીતે ચાલે છે અને તેને મહોદું
 માન આપે છે તેથી એકાંઈ અપમાન કેહેવાય ન-
 હીં. મૂલમાં કદાચિત્ એવું પદ કહ્યું છે તેથી અપ-
 માનમાં નિત્ય પણું નથી. પોતાના મનસાહિત અં-
 ગીકાર કયો છે તેથી હરિના અંગીકારમાં નિત્ય-
 તા છે. જેથી હરિની ઇચ્છા જીવમાં અપમાન કરવાની
 નથી સીરવવા સારુ અથવા દંડ કરવા સારુ કરે છે ક

ઈ પોતાની ઇચ્છાથી કરતા નથી. અને પોતાની ઇચ્છાથી કરતા હોય તો અપમાન નિત્ય થાય અથવા પોતે ચાહિને એ મકરે છે તેથી અંગીકારની નિત્યતા તો હોયે જ. તેથી જ કરી ને દંડને પણ સર્વત્ર અનુગ્રહરૂપ જ કહ્યો છે. અપમાને પિ એ દલે અપમાન થાય તો પણ એમાં જે અપિશબ્દ એટલે પણ જે કહ્યું છે એળોકરીને અપમાનને પણ માન બ રોબર ગણ્યુ છે. એરીતે વચનોયે કરીને અંતઃ કરણ- ને બોધ કરાવિને દૃષ્ટાંતથી પણ બોધ કરાવે છે જે થી કરાવેલા બોધને દૃઢપણુ સિદ્ધ થાય.

॥ મૂલ શ્લોક ॥

સમર્પણાદહં પૂર્વ મુત્તમઃ કિંસ
દા સ્થિતઃ ॥ કામમાધમતા ભા
વ્યા પશ્ચાત્તાપો યતો ભવેત્ ॥૩

અર્થ:- સમર્પણથી પેહેલો હું શુ સદા ઉત્તમ હતો તેથી મહારી અધમતાનો શ્યો વિચાર કરવો જેથી મને પશ્ચાત્તાપ થાય. ટીકા. હે મન સમર્પણથી પહેલાં હું શું સદા ઉત્તમ હતો કેમ જે બધ્યા એના દોષો સમર્પણથી મટ્યા છે. સદા એમ જે કહ્યું છે તેળો

કરીને હૃદયમાં હરિના આવેશથી કોઈ કોઈ વસ્તુ
 ત ઉત્તમતા થતી હતી પણ તે ઉત્તમતા નિરંતર મહા
 રામાં રહેતી નહતી. જેવા શ્રાવણ શુક્લ એકાદશીમાં
 આગલ ઉખારહેલા જે કૃષ્ણ તેમને વિશે સાક્ષાત્
 સમર્પણ કન્યાથી ઉત્તમતા થઈ તેવી પેહેલી નહ-
 તી. ત્યાં શંકા કરે છે જે મુરવારવિંદરૂપ જે શ્રી આ-
 ચાર્યજી તેમનું એવું કેહેવું યોગ્ય નથી મુરવારવિં-
 દને તો કૃષ્ણરૂપ પળાથી સર્વદા ઉત્તમતા છે તેથી
 શ્રી આચાર્યજીનું એમ કેહેવું નથીજ ઘટતુ એવી શં-
 કા કરે તો કહે છે જે એમ નથી કેમ કે શ્રી આચા-
 ર્યજીનું સ્વરૂપ પણ રસાત્મક છે તેથી તે રસ એવો
 જ છે. જેમ ભગવાનની લીલા રસનો અનુભવ થ-
 વા સારુ માનવાલા શ્રી સ્વામિનીજીયોમાં તેવી દી-
 નતા તેવુંજ રૂપ અને તેવુંજ વચન પણ છે તેમ અ-
 વતારમાં ભક્તિરૂપ રસને તેનો અનુભવ જેથી થા-
 ય એવું રૂપ અને એવુંજ વચન શ્રી આચાર્યજીનું -
 આંહી કહ્યું છે તેથી રસાત્મકરૂપને વિષે એવો સં-
 દેહ ન કરવો. જેથી રસનું સ્વરૂપ જ્યાંજેવું હોય તે

બુંજ બધું વચન વિગેરે હોય. વલી મારી અધમતા છે તેનો વિચાર હમણા તારે ધ્યો કરવો છે જેથી અધમપણાથી હે ચિત્ત તને પશ્ચાત્તાપ થાય છે ત્યાં અંતઃકરણ ડાંકા કરે છે કે સ્વરીવાત તો એપણ આ કૃષ્ણ છે અને પોતાના સ્વરૂપથી જ સર્વથી ઉત્તમ છે. કરવાને ન કરવાને અને બીજી રીતે કરવાને સમર્થ છે તેથી કોઈ વચવતે અંગીકાર જે છે તેની બીજી રીત કરી નાચે ત્યારે પછી શી ગતિ અને ક્યાં હું જાઉં અને જડને કોનો હું આશ્રય કરું એવી જે ચિંતા-થાય તે ન કરવી.

॥ મૂલશ્લોક ॥

સત્યસંકલ્પતો વિષ્ણુર્નાન્યથા
તુ કરિષ્યતિ ॥ આજ્ઞૈવ કાર્યાસ
તતં સ્વામિદ્રોહો ન્યથા ભવેત્ ॥૪

અર્થ:- વિષ્ણુ જે છે તે સત્યસંકલ્પ છે તે પોતાના સંકલ્પથી બીજી રીતે તો નહીં કરે સદા એની આજ્ઞા પ્રમાણે જ કરવું નહિ તો સ્વામિનો દ્રોહ થાય. ટીકા કરે છે જે હરિ એટલે દુઃસ્વહર્તા વિષ્ણુ છે તે સ

ત્યસંકલ્પ છે તેથી અને પોતાના અંગીકાર કરેલા ઉપર કૃપા કરીને પૂર્ણ છે તેથી કોઈ વરવતે અંગીકારને બીજી રીતે નહિ કરે. કેટલા એકની કૃતિ સત્ય છે કેટલા એકની વાણી સત્ય છે પણ વિચારેલું સત્ય નથી પણ હરિનું વિચારેલું સત્ય છે તેથી તે કેમ બીજી રીતનું થાય. કોઈ વરવતે દાસના દોષે કરીને હરિનું વિચારેલું બીજી રીતે થાતું નથી તેથી આવચન સાંખત્યા પછી બીજી રીતનો ભય તારે રાવવો નહીં. વિષ્ણુ એટલે વ્યાપક ભગવાન તે સર્વત્ર રક્ષક પળાવ કરીને છે તે બીજી રીતે એટલે અરક્ષક પળું કેમ કરશે જેથી રક્ષા કરવું એ વિષ્ણુનું જ એકનું સામર્થ્ય પળાથી કામ છે નાન્યથાતું એટલે બીજી રીતે તો એમાં જે તો કહ્યો છે તેથી ભક્તને વિષે કોઈ વરવતે બીજી રીત નથી કરતા કરવું અને ન કરવું એ તો સુખ અને વિરહને વધારવા સારું છે. શંકા કરે છે કે એમ જો હોય તો શું દાસોને સ્વતંત્ર પળું બાધક નથી જે સ્વતંત્ર થાય અને ચિંતા જે ન કરે તે તો આજ્ઞાનો લોપ કરે એમ જ્યારે થાય

ત્યારે મહોટી દોષ થાએ તે સારુજ આહીં કહેવાય છે
 દાસને આજ્ઞા પ્રમાણેજ કરવું પણ પ્રશ્ન ન કરવા અ
 ને વિચારપણ ન કરવો શ્લોકમાં આજ્ઞાજ એમ ક-
 હું છે તેથી ધર્મજે કરવા તે ભગવાનની આજ્ઞા છે
 એમ જાણીને કરવા અને કરવું એમ કહ્યાર્થી આવ
 શ્યકપણું બતાવ્યું છે તેથી સેવક જો તેમ ન કરે તો
 દોષવાલો થાએ. નિરંતર આજ્ઞા પ્રમાણે કરવું જે બતા
 વ્યું છે તે પોતાનો સ્વધર્મ છે એમ બતાવાસારુ છે ત્યારે
 આજ્ઞા પ્રમાણે કરવાથી જેવો સ્વધર્મ છે તેમજ ન
 કચ્ચાર્થી દોષપણ તેવો છે ત્યારે વાણીરૂપી વેદના
 ધર્મને ન કચ્ચાર્થી વાણીનો બતાવેલો નરકાદિ દોષ
 થાએ છે અને ભગવાનનું સ્વરૂપ જે સ્વામી અને પોતા
 નું સ્વરૂપ જે દાસ તેનો ધર્મ જો ન કરે તો ભગવાનના
 સ્વરૂપથી પોતાનું દાસપણું વિરુદ્ધ થાય ત્યારે એ સ્વામિ
 નો મોહોટા દ્રોહરૂપી દોષ થાય ॥ શ્લોક ॥ આજ્ઞા
 ભંગો નરેન્દ્રાણાં વિપ્રાણાં માનસ્વંડનં ॥ પૃથ
 ક્ શય્યાચ નારીણા મશસ્ત્રવધ ઉચ્યતે
 ॥ અર્થ:- રાજાની આજ્ઞાનો ભંગ અને બ્રાહ્મણનું-

માનભંગ અને સ્ત્રીની શય્યા જુદી કરવી એ વગર હ
થીયારે એ વ્રણોનો વધ છે એવું લૌકિક વચન છે તેથી
એમહોટો દોષ થાય. હરીની સેવા કરતો હોય અને
માર્ગમાં વરતતો હોય એવો જે સેવક તેનો આજ્ઞા પ્ર-
માણ કરવું એજ ધર્મ છે.

॥ મૂલ શ્લોક ॥

સેવકસ્યતુ ધર્મોયિં સ્વામીસ્વસ્ય
કરિષ્યતિ ॥ આજ્ઞા પૂર્વેતુ યાજા
તા ગંગા સાગરસંગમે ॥ ૫ ॥

અર્થ:- સેવકનો ધર્મતો એજ છે અને સ્વામિ પોતા
નાનુ બધું કરશે. પહેલા તો આજ્ઞા ગંગા સાગર સંગ
મમાં થઈ. ટીકા. સેવકનો ધર્મતો એજ છે અને
સ્વામિ જે છે તે પોતાને કરવાનું કરશે. સેવકસ્યતુ
એમાં જે તુ એટલે તો શબ્દ કહ્યો છે એણે કરીને પુષ્ટિ
માર્ગવાલામાં બીજી રીતનો ધર્મ દેરવા છે. તેને ભ
ગવાનની આજ્ઞાનો લોપ અને ભગવાનથી માન વિ
ગેરે કરવું તેપણ હરિના ગુણના આવેશથી થાય છે
તેમ આહિપણ એટલે આપણે વિષેપણ એમજ જાણવું

પણ એ કાંઈ ધર્મ નહિં તેથી અર્જુને શ્રી ગીતાજીમાં ક
 હું છે “ કરિષ્યે વચનં તવ ” એટલે તમારા વચન પ્રમા-
 ãે કરીશ એવો આજ્ઞા પાલવા રૂપી ધર્મ છે તે સંદેહ
 વાલું ફલ સિદ્ધ નથી કરતો. જેથી આજ્ઞા નામનો જે
 ધર્મ છે તેને હરિ પોતે કરશે કેમ જે “ અહં ત્વાં સર્વ
 પાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ માશુચ ” એટલે હું તને બ-
 ધ્યા પાપથી છોડાવીશ તુ શોચ મકર. એરીતે શર
 ã આવેલાનો જે આજ્ઞા પાલવા રૂપી ધર્મ છે તેને ભ
 ગવાન પોતાનો માનીને બીજા ધર્મના ન કરવાના
 પાપથી છોડાવવું હરિયે પોતે કબુલ કય્યું છે. બીજા
 પણ જે ધર્મ છે તે ભગવાને પોતાની વિભૂતીના રૂ
 પ બાબતના કહ્યા છે. એ ધર્મોમાં સર્વત્ર ફલનું દાન
 જે છે તે ભગવાનની વિભૂતિ રૂપી દેવાદિકથી થા
 ય છે એવો નિશ્ચય છે. એવો આજ્ઞા પાલવા રૂપી જે
 ભગવાનનો ધર્મ છે તેનો ત્યાગ મેં કય્યો છે એમ મનને આ
 પશ્રી આચાર્યજી આજ્ઞા કરે છે પશ્ચાત્તાપ પણ તેથીજ સર્વ
 પ્રકારથી યોગ્ય છે એમ વર્ણન કય્યું છે. તેજ હરિયે મ-
 ને ત્રણ આજ્ઞા કરી એમ શ્રી આચાર્યજી આજ્ઞા ક

રે છે. પેહેલી આજ્ઞામાં દેહપરિત્યાગ એટલે દેહનો પરિત્યાગ કરવો એમ કહ્યું છે. એ આજ્ઞા ગંગાસાગર સંગમ ઉપર થઈ છે તેનું કારણતો ભાવાત્મક અગ્નિ તેના સન્નિધાનથી સાક્ષાત્ તેના ભાવનો સંબંધ માર્ગના ઉપદેશ કન્યાવિના થાય તે વિરહભાવનો સંબંધ થાય તેથી પુષ્ટિમાર્ગના પ્રભુના રૂપનું પ્રાકટ્ય થાય અને હરિનો ભાવ જે છે તે ગૂઢ એટલે છાનો છે તેનું જ્ઞાન બધી જગાયે બધા જીવોને થાય તે હરિને ગમતું નથી તેથી પ્રભુએ દેહત્યાગની આજ્ઞા કરી તે પછી પ્રાકૃતની પટે બધા કર્મ કરીને ગૂઢ સ્થાશ્રમમાં बीजा जीवोने मोह पेदा करीने पोતા ના ભક્તોને પોતાના વિરહાત્મક રૂપનું સન્નિધાન કરાવ્યું છે અને શ્રી આચાર્યજીએ પુષ્ટિમાર્ગના ઉપદેશનો આરંભ કયો.

॥ મૂળશ્લોક ॥

यापि पश्चान्मधुवने नकृतं तद्वयं
मया ॥ देहदेश परित्याग स्तृती
यो लोकगोचरः ॥ ६ ॥

અર્થ:- પછી વલી જે મધુવનમાં થઈ તે દેહ અને
 દેશના પરિત્યાગની બે આજ્ઞા મેં માની નહીં. ટીકા
 અને જે ફરી પછીથી મધુવનમાં આજ્ઞા થઈ એ બે આ
 જ્ઞા મેં માની નહીં તે બે આજ્ઞા શી બાબતની હતી. પે
 હેલીમાં દેહ પરિત્યાગ કરવાની અને બીજીમાં દેશ પરિ
 ત્યાગ કરવાની અને ત્રીજી લોકના ત્યાગની હતી
 તે પછી મધુવનમાં ગૂઢ એટલે છાની લીલા ભક્તોને
 ઉપદેશના મીશે કરીને સ્વુહી કરી તે પ્રભુને અતિ
 નગમતું થયું કેમ જે ભગવાન લીલામાં વિરાજે છે
 તેથી લીલાને સ્વોલવા દ્વારા ભગવાન જ સ્વુહી ગ-
 યા એ આજ્ઞા જે બે નમાની તે લીલાના વર્ણન કરવા
 માં રસવિશેષ આવ્યો તેથી અને શ્રીભાગવતનો
 ગૂઢ અર્થ પ્રકટ કરવા સારુ તેમજ લીલાના બધા
 સ્થલ છે તેમાં પોતાની દૃષ્ટિ આસક્ત થઈ ગઈ અને
 તેમાં પ્રીતીનું જે પ્રોઢપણુ એટલે મહોટાઈ તેથી કરી
 ને આજ્ઞા ન પાલવામાં લીક ન લાગી. મૂલ શ્લોક
 માં તુ શબ્દ મુખ્યો છે એળે કરીને એવું જણાવ્યું છે
 જે હમણા એવી આજ્ઞા નથી જ કરતા આજ્ઞાથી ક

રીને ભગવાન મલવાનું મન કરે છે એવું જાણ્યાથી
 મનમાં સ્વાસ્થ્યપણું આવે એટલે વિરહ સારુ જ સંન્યા
 સ કય્યો છે તેમાં વિરહભાવ જતો રહે તે સારુ જ
 “સ્વાસ્થ્યવાક્યં ન કર્તવ્યં” સ્વાસ્થ્યવાક્યે કરીને સં
 ન્યાસમાં વિરહભાવ મટી જાય છે. તેથી અમારા
 પ્રભુ જે શ્રીમહાપ્રભુજી તેમનું સંન્યાસનિર્ણય ગ્રં
 થમાં “સ્વાસ્થ્યવાક્યં ન કર્તવ્યં” એવું વચન છે તે એ
 જ કારણથી છે. પેહેલી આજ્ઞાનું સ્થલ જે ગંગાસા-
 ગર સંગમ છે તે પોતાના મનમાંથી યોગ એટલે મલ-
 વું બતાવે છે. ગંગાનો જેમ સાગરની સાથે આહીં યો
 ગ છે તેમ મહારી સાથે એકપણાથી સંબંધ એરીતે
 સ્વામીએ લોભ બતાવ્યો છે તે પછીના બીજા શ્લોક
 માં “યાપિ” એમાં અપિ એટલે પણ એમ કહેલું છે તે
 પો જણાવ્યું જે એ બીજી આજ્ઞા પણ પોતાના સંબંધ
 નો જ લોભ બતાવે છે અને પશ્ચાત્ એટલે પછી એ
 પદે કરીને એ બીજી આજ્ઞા ઘણાં વસ્તુ પછી થઈ છે

અને તેનું ઠેકાણું મધુવન કહ્યું છે એટલે મધુદૈત્ય
 જે દુષ્ટ છે તેનો સંબંધ ત્યાં છે. તેથી હરિયે પેહેલા-
 ની આજ્ઞામાં જેવી એકતા કરવી બતાવી હતી તેવી
 એકતા કરવાના નથી એમ બતાવ્યું છે. ત્યાંહાંના
 વિપ્રોની એજ કારણથીજ દુષ્ટતા શ્રીમદ્ભાગવતમાં
 કહી છે. એવે આજ્ઞામાં કહેલો પરિત્યાગ તે નક
 ર્યો અને ત્રીજો લોકપરિત્યાગ કય્યો એમ અર્થથી
 જ જણાય છે. તે પરિત્યાગ લોક બાબતનોજ છે ના
 મદાનાદિક આપવું આપે છોડી દીધું અને તનુજા
 વિત્તજા શ્રીઠાકુરજીની સેવા આપ કરે છે એવા દ
 ર્શન વૈષ્ણવોને થાય એ પણ છોડી દીધું અને દુઃસ્વ
 આપનારો જે સંન્યાસ તેનું આપ સહન કરે છે તે-
 થી લોકનો ત્યાગ કર્યો છે. શંકા કરે છે એમ
 જ્યારે થયુ ત્યારે પશ્ચાત્તાપ તો થાયજ એમ જો કહે
 તો તેમ નથી.

॥ મૂલશ્લોક ॥

પશ્ચાત્તાપઃ કથં તત્ર સેવકોહં
 નચાન્યથા ॥ લૌકિક પ્રભુવત્કૃ

ષ્ણો નદૃષ્ટ્યઃ કદાચન ॥૭॥

અર્થ:- હું સેવક છું કાંઈ બીજી રીતનો નથી તેથી
ત્યાં પશ્ચાત્તાપ શું કરવા જોઈયે લૌકિક પ્રભુ જે રા
જા તેની પેઠે કૃષ્ણ કોઈ વરવતે જોવા લાયક નથી.
ટીકા કરે છે. સેવા કરુ છોં તેથી સેવક જ છોં અ
ને સેવા તો સ્વામિના કહ્યા પ્રમાણે કરવાથી જ -
થાય છે. સ્વામિ એ જે શ્રી ભાગવતનું વર્ણન કરવું
કહ્યું અને પુષ્ટિમાર્ગને પ્રકટ કરવાનું કહ્યું છે તે
જ હું કરુ છોં એકન્યા પછી જો હું રહીશ તો દોષ
પ્રાપ્ત થશે. વલી આજ્ઞાથી પ્રાપ્ત થયેલી જે સેવા
તે કન્યાથી ધર્મમાંથી સ્વશી જવાતું નથી સેવા
કન્યાથી અને આજ્ઞા પ્રમાણે રહ્યાથી બીજું બધું
છોડી દીધું છે તેથી હે અંતઃકરણ તું કેહે શ્યામ
કારથી મને પશ્ચાત્તાપ થાય ત્યાં શંકા કરે છે જે
લોકમાં રાજા હોય છે તેની સેવા કરતા પણ તેની
પછીની આજ્ઞા ન માન્યાથી રાજા પોતાના કામ
માંથી કાઢી મુકે છે એવું જોઈએ છે. આંહી પણ
જો ભગવાન એમ કરે તો તેની બીકથી તો સર્વે પ્ર

કારે પશ્ચાત્તાપ તો થાય. એમ જો જાણે તો આપ સ-
 માધાન કરે છે કે કૃષ્ણ એટલે સદાનંદ અને હરિ
 એટલે દુઃસ્વહર્તા તે લૌકિક રાજા વિગેરેની પેઠે જા-
 ણવા નહીં જે લૌકિક રાજા છે તે મનના ભાવને
 જાણતો નથી હરિ તો ભાવને જાણે છે અને એ થોડા દા-
 હાડા રહેનારો અને રાવનારો છે હરિ તેવા નથી.
 એ તો દોષથી ભરેલો છે અને હરિ દોષ વિના-
 ના છે એનો અંગીકાર અનિત્ય છે અને કૃષ્ણનો
 અંગીકાર નિત્ય માનેલો છે તે દુઃસ્વરૂપ છે અને કૃ-
 ણ્ણ તો પૂર્ણાનંદ વર્ણન કરેલા છે તે થોડું આપનારો
 છે અને હરિ છે તે પૂર્ણ પરમાનંદના સમૂહને આપ-
 નારા છે કોઈ વચ્ચે ન જાણવા એમ કહ્યું એણે કરી-
 ને તે અસ્થિર છે અને હરિ સ્થિર છે તેથી ભગવાન
 ત્યાગ કરે એવી બીકને મટાડ્યાથી પશ્ચાત્તાપને દૂ-
 ર કચ્યો. વલી બધું લોક સંબંધી અને વેદ સંબંધી અ-
 ને અહંતા અને મમતા તેં બધું કૃષ્ણમાં સમર્પ્યું છે
 તેથી હવે કાંઈ તને કરવું રહ્યું નથી તેથી તને કૃતા-
 ર્થપણુ થયું છે શું કરવા તું દુઃસ્વ કરે છે તને હવે શું

સાતમા શ્લોકમાં લૌકિક પ્રભુ જે રાજા તેની પેઠે કૃષ્ણને ન જાણવા એમા
 કહેલા કોઈ વચ્ચે ન જાણવા એ પદે કરીને એમ સમજવું.

છે તેથી સુરવી થા વેહેમથી તને દુઃસ્વથયું છે તે ત
રત તું છોડ એવો મહારો અભિપ્રાય છે સેવા જેમને
પ્રિય છે અને કરુણાને કરનારા છે અને મૃદુ જેમનું
ચિત્ત છે તેમને સેવા કરતા હયે અને તેમની પાસે જ
ઈ ન શકિયે તો એ અલૌકિક પ્રભુને અસંતોષ થતો
નથી અને દેહના અધ્યાસથી જો પ્રભુ પાસે ન જાયે
તો તો પ્રભુને અસંતોષ થાયે તેથી દૃષ્ટાંતે કરીને ચિ
ત્તને સમાધાન કરે છે દેહને વિષે સત્તારાવવી નહીં

॥ મૂલશ્લોક ॥

સર્વં સમર્પિતં ભક્ત્યા કૃતાર્થો
સિ સુરવીભવ ॥ પ્રોઢાપિ દુહિતા
યદ્દત્ત્નેહાન્ન પ્રેષ્યતે વરે ॥ ૯ ॥

અર્થ:- ભક્તિથી બધું તે સમરપ્યું છે તેથી તું કૃતા
ર્થ છો અને સુરવી થા. મોહોદી દીકરીને પણ જેમ સ્ને
હથી વરપાસે નમોકલે. દીકા કરે છે જેમ પીતા-
ની દીકરીનું જમાઈસારુજ પોષણ છે તેમજ આંહી પ
ણ હરિસારુ જાણવું. જ્યાં સુધી તેની યોગ્યતા નથી
હોય ત્યાં સુધી રક્ષણાદિકને વિષે ચિંતા કરવી અને

પ્રોટપણુ જ્યારે શ્રાય ત્યારે તો સર્વે ચિંતા તેનેજ છે-
 એમ જાણવું તેથી દેહાધ્યાસે કરીને એટલે દેહની આ-
 સક્તિયે કરીને દેહાદિકનું હરિપાસે ન મોકલવું. તે
 ન કરવું એવાત ઉચિતજ છે કેમ જે એમાં સ્નેહ છે તે
 થી વર જે છે તે મોકલ્યા વિના સંતોષ પામતો નથી.

॥ મૂલશ્લોક ॥

તથા દેહે ન કર્તવ્યં વરસ્તુષ્યતિ
 નાન્યથા ॥ લોકવચ્ચે સ્થિતિ મેં
 સ્યા કિંસ્યાદિતિ વિચારય ॥ ૯

અર્થ:- તેમ દેહમાં ન કરવું વર બીજી રીતે પ્રસન્ન ન
 થા. એ હવે લોકની પેઠે મહારી સ્થિતિ થાય તો શું થા-
 ય તે તું વિચાર. દીકા. રસને અયોગ્ય વસ્તુ છે તે
 થી નવા રસને ભોગવનારો ભોગવતો નથી તેથી
 એને ઇચ્છા છે અને આપણે આપીયે નહિ ત્યારે એ
 કેમ પ્રસન્ન થાય અને તેની ઇચ્છા માત્ર જાણ્યાર્થી
 જ જો આપીયે તો વિશેષ સંતોષ થાય અને આજ્ઞા
 થયાર્થી જો આપીયે તો મધ્યમ સંતોષ થાય અ-
 ને આજ્ઞા થયા પછી પણ દેહાદિકનો લોભ કરી-

યે તો પ્રસન્ન કેમ થાય જેના સારુ. સર્વ દેહાદિક-
 ની ગરજ પડે છે તે સંતોષ જો ન થાય તો બધું બૃ-
 થા. ત્યાંહાં શંકા કરે છે જે લોકમાં ઉત્પન્ન થયો
 તેને દેહાદિકનો લોભ તો થાએજ અને પોતાને ન
 ગમતુ જ્યાહારે કેહે ત્યારે પ્રીય સાથે માનપણ થા-
 એ અને પ્રીયના સૌભાગ્યથી પોતાના જેવું કાંઈ
 નહિ એમ જણાવનાર મદપણ થાએ. અને ફરી પો-
 તાની મહોટાઈથી પ્રભુમાં દોષ પણ દેરવાય તેથી
 તેમાં શું આશ્ચર્ય છે એવી શંકા જો અંતઃકરણ
 કરે તો ત્યાંહાં આજ્ઞા કરે છે કે માહારે વિષે ચિન્ત-
 ને આવું ઉચિત નથી હું એમના મુરવારવિંદરૂપ છોં
 અને ભક્તિરૂપ છું. અને અગ્નિરૂપનું ધારણ કર-
 નારો છું. અને નિર્દોષ કેવલ આનંદરૂપ એવા શ્રી
 હસ્ત ચરણાદિક તેથી સહિત છું. અને કૃષ્ણના
 અધરસુધાનો સાર અને પરમાનંદરૂપ વાલો છું.
 અને બધ્યાને પોતાના સન્નિધાન માત્રથી જ ભ-
 ક્તિ આપનારો છું. અને શ્રીકૃષ્ણના રસના ભાવ
 રૂપ છું. અને વ્રજસ્ત્રીના હૃદયમાં રહ્યો છું. અને

અનેક લીલામાં આક્રાંત માહારાં સર્વે અંગ છે તેથી
 બધ્યા જગતને હું ભુલી ગયો છું અને હૃદયના સ્વા
 મીસહિત છોં અને એમની આજ્ઞાથી પ્રકટ થયો છોં એવો
 જે હું તેની પાળે મન લોકની પેઠે સ્થિતિ થાય ત્યારે
 તું કેહે શું થાય એફરી તું હૃદયમાંજ વિચાર જ્યા
 રે એમનું મુરવારવિંદ એમ રહે ત્યારે પ્રભુજ એમ રહે
 એમ આવ્યું તે આનંદરૂપી હરિને યુક્ત નથી પણ
 આ વાત મહારાથી કેહેવાય એવી નથી તેથી શ્રી
 આચાર્યજીએ ઇતિ વિચારય એટલે તુંજ વિચાર એમ
 કહ્યું. શંકા કરે છે જે અપરાધ તો થયો ત્યારે જો
 ઉપાય કઈ નથી તેથી શું કરવું વગર જાણે અથવા જાણિ
 ને જે કન્યુ તે કાંઈ ન કન્યુ એમ નથી તેથી કેમ એપશ્ચાત્તા
 પહૃદયથી દુર થાય એમ જો કેહે તો તેમ નથી.

॥ મૂલશ્લોક ॥

અશક્યે હરિરેવાસ્તિ મોહં માગાઃ
 કથંચન ॥ ઇતિ શ્રીકૃષ્ણ દાસસ્ય
 વલ્લભસ્ય હિતં વચઃ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ:- જ્યાહાં ઉપાય નથી ત્યાહાં તો હરિ દુઃસ્વ હ

રનારા છે તેથી કોઈ રીતે તું મોહને પામમાં એરીત
 નું કૃષ્ણના દાસ જે શ્રીવલ્લભ તેમનું હિતકારી બન
 ન છે. ટીકા કરે છે. જ્યાં પોતાના ભક્તોથી ન
 બને ત્યાં પોતે સર્વેના દુઃસ્વહર્તા છે તે ઉપેક્ષા કર
 તા નથી બધું સિદ્ધ કરે છે. જેથી ગર્જેન્દ્રનો જ્યાં ઉપા
 યન હતો ત્યાં પોતે જ પ્રકટ થયા અને કાર્ય સર્વે ક-
 યાં. ભારતાદિકમાં હરિ એવું નામ કહ્યું છે એની કરીને સા
 ધન જ્યારે કાંઈ ન હોય અને ફરી દીન ભાવ ઉત્પન્ન
 થાય ત્યારે નિઃસાધનના ફલરૂપ હરિ પ્રકટ થાય
 એ નિશ્ચય છે. “અશક્યે હરિરેવ” એમાં એવકારે ક
 રીને બીજાને નિઃસાધન ફલરૂપતા નથી અને પૂ
 ર્ણાનંદનો બીજાઓમાં અભાવ છે તેથી અને રસ
 તેમનામાં નથી તેથી કૃપાલુતા નથી “અશક્યે
 હરિરેવાસ્તિ” એમાં અસ્તિ એટલે છે એ પદથી પો-
 તાની આગલ હરિનો પ્રાદુર્ભાવ થયો છે એમ બતાવ્યું
 છે તેથી કરીને મોહ અને વિકલ્પતાને જે મહારામન તુ પ્રા
 પ્ત થામાં એમ પોતાના અંતઃકરણનું પોતાના સારા
 વચનો એ કરીને સમાધાન કરીને પોતાને નિશ્ચિંત-

પણુ ઉત્પન્ન કરીને પોતાના સેવકોને આજ્ઞા કરે છે.

॥ મૂલશ્લોક ॥

ચિત્તં પ્રતિ યદા કર્ણ્ય ભક્તો
નિશ્ચિંત તાં વ્રજેત્ ॥૧૧॥

અર્થ:- એરીતનું શ્રીકૃષ્ણના દાસ એવા જે શ્રીવલ્લુ
ભ તેમનું હિતકારી વચન તેને શ્રવણ કરીને ભક્ત
નિશ્ચિંતતાને પામે. ટીકા કહે છે જે પોતાના ચિ
ત્તને કહ્યું એવા પ્રકારનું વાક્ય ફલદશામાં હિત
કારી છે એમ એનું શ્રવણ કરીને હરિને ભજે તો
પોતાના જીવના દોષમાં પણ ભગવાન છોડતા
નથી એવા જ્ઞાનથી ભગવાનનો છોડી દેવારૂપી-
ભય મર્યાદાથી જન જે છે તે નિશ્ચિંતતાને પામે. શં
કા કરે છે કે એટલા વચન માત્રથી જ નિશ્ચિંતપણુ
કેમ થાય પોતાના અનુભવ વિના વચન માત્રથી જ
કાંઈ સિદ્ધ થતું નથી એમ જો કેહે તો પોતાના સે
વકોનું સમાધાન કરવા સારુ પોતાનું દાસપણુ
આપ આજ્ઞા કરે છે તે શું કરવાને કે જે સ્વરૂપ પો
તાના આગલ પ્રકટ થયું છે તેનો કહેલો અનુભા-

વજનાવવાસારુ એટલે આંહિમેં આબધ્યાનો અનુ
 ભવ કરીને આવર્ણન કયું છે તેથી સત્ફલની આ
 શાવાલા જે તમે તેમણે આ વાતમાં અવિશ્વાસ ન
 કરવો એમ આપેં સેવકોને જણાવ્યું છે. ત્યાંહી શં
 કા કરેછજેઠ્ઠના દાસપણુ અને ઠ્ઠપણુ એ બે
 વિરુદ્ધ છે તે શ્રીઆચાર્યજીમાં બે કેમ ઘટે કે શું ક
 પટે કરીને પોતાને દાસપણુ કહે છે કે મહોટા પુ
 રુષોને જેમ ભગવાન કહે તેમ મહાપુરુષની પેઠે
 શ્રીઆચાર્યજીમાં મહોટાઈથી ઠ્ઠપણુ કહેવા
 ય છે કે ભાવે કરીને પોતાનું સ્વરૂપ ભુલી ગયા છે
 તેથી પોતાને દાસપણુ કહે છે કે બ્રહ્મ છે તે વિરુદ્ધ
 ધર્માશ્રય છે તેમ પોતામાં વિરુદ્ધ ધર્માશ્રયપણું
 બતાવવાસારુ દાસપણુ અને ઠ્ઠપણુ કહે છે કે
 જીવને મોહ કરવાસારુ એમ કરે છે એવા જ્યારે સં
 શય પેદા થાય ત્યારે સત્પુરુષોની આગલ કહેવાય
 છે એરીતે સમાધાન કરવું. જેમ રસાત્મક હરિનું રૂ
 પ જે ઠેકાણે જેવું છે તે પ્રમાણે જ વચન અને ક્રિયા
 તેપણ તેવી જ છે અને તેવું જ પોતાનું રૂપ કહેવાય છે.

કાંઈ બીજાને દેસવાડવાસારુ એમ કરતા નથી. જો-
 દેસવાડવાસારુ એમ કરતા હોય તો રસરૂપપણું ન
 ઠરે અને રસને જાણતા હોય તે બીજાને જેમ બોધ
 કરાવે એમ બોધકપણું થાય. લોકમાં પણ નાટક
 વિગેરેમાં સ્ત્રિયાદિકના વેશ કરે છે ત્યારે સ્ત્રીનિ-
 રીતે બોલે છે અને તેમજ ચાલે છે ત્યારે રસઉત્પન્ન
 થાય છે. એરીતે રસાત્મક એટલે રસરૂપ ભગવાન જે
 કૃષ્ણ છે તે જેવી જ્યાંહાં રસ છે ત્યાંહાં તેવા છે અને
 તે રસના અનુભવસારુ વચન અને કૃતીપણ તેવીજ
 છે. ભગવાનને રસરૂપપણાથી તેમનું મુસ્વારવિંદપ
 ણુ ફરી તેવુંજ છે તે મુસ્વારવિંદ દાસપણાના રસસા-
 રુ દાસરૂપે કરીને પ્રકટ થયેલું છે. એ ભક્તિરૂપી
 મુસ્વ છે તેથી રૂપપણ ભક્તજેવું છે અને વચન પણ
 ત્યાં તેવુંજ છે તે સત્યજ છે બીજી રીતનું નહીં. જેમ
 અમારા પ્રભુ જે રસાત્મક હરિ તેમનું વચનમાન મ
 ટાડવાના સમયમાં પોતાની દીનતાને બતાવનારુ
 છે તેમ આચાર્યોને વિષે દાસપણુ વિગેરે બતાવના-
 રાં વચનો છે તેથી આંઈ કાંઈ પણ સંદેહ નથી. વલ્લભ

સ્ય એટલે વાહાલા એ નામ કહ્યાથી હરિનું વિશ્વા-
 સનું એ સ્થાન છે એમ કહ્યું. હરિની પોતાને વિષે તેમ
 નામને વિષે નિત્ય પ્રીતિ કહી છે એવા સ્વરૂપની જ્યા
 રે વિશ્વાસ થાય ત્યારે નિશ્ચિંતપણાનો નિશ્ચય મા
 નેલો છે. ભાગ્યવાલાઓને શ્રીવલ્લભ પ્રભુમાં વિશ્વા
 સ થાય છે. જેમ નિવેદન વિષે જે ચિંતા તેનું નવરત્ન
 ગ્રંથમાં નિવારણ કહ્યું એમ આ અંતઃકરણ પ્રબોધ-
 ગ્રંથમાં પોતાના માર્ગાનુવર્તિઓની ફલ વાંચતની
 ચિંતાનું નિવારણ કહ્યું. સંયોગ માન અને વિરહ એવા
 નામના જે ત્રણ ભાવ તેનો અનુભવ શ્રીઆચાર્યજી
 એ કયો અને સંયોગનો અનુભવ તો પ્રભુની સેવા-
 થી કયો. સંન્યાસ કહ્યાથી વિપ્રયોગનો અનુભ-
 વ કયો અને આજ્ઞા ન માનવાથી માનભાવને સ
 ફલ કયો અને પછી પોતાના સ્વરૂપની સ્ફૂર્તિથી
 પશ્ચાત્તાપને દૂર કયો. ત્યાં શ્રીહરિરાયજી આજ્ઞા
 કરે છે જે એ રીતે શ્રીવલ્લભાચાર્યના પદાંબુરુહ એ-
 ટલે ચરણકમલની રેણુમાં આસક્ત જેનું ચિત્ત છે
 એવો જે હરિદાસ તેની કરેલી ટીકા પૂર્ણતાને પામી

(૩૩)

તેથી મને પોતાને દૃઢ કરો. કઈં દોષવાલું કે વગર દોષવાલું જે મેં આ ટીકામાં કહ્યું છે તે પ્રભુ મ-
વિચારો. સત્પુરુષો પણ પોતાની કૃપાર્યે કરીને મા-
હારું મૂરચનું અયોગ્ય જે બકેલું હોય તેને આમાં
શ્રીઆચાર્યજીનો સંબંધ છે તેથી પરમ આદરથી
જૂઓ. શ્રીહરિરાયજીકૃત અંતઃકરણપ્રબોધ-
ની ટીકા સંપૂર્ણા.

શુદ્ધિપત્રમ્

પાનું	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩	૧	કહેછે	કેહેછે.
૩	૪	"	"
૪	૭	કરાવવાવાલું	કરાવવાવાલું
૫	૧૬	એવા	એ
૬	૪	બતાવેલું	બતાવેલું

पानुं	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
६	७	बतावेलु	बतावेलुं.
८	४	उत्कष्टता	उत्कृष्टता
१०	१८	कई	कंई
१२	१४	तेबुज	तेबुंज
१५	६	बताव्यु	बताव्युं
१५	७	करवु	करवुं
१५	८	बताव्यु	बताव्युं
१६	५	करवु	करवुं
१६	९	करवानुं	करवानुं
१७	५	पोते	पोतानो
१७	१०	छोडाववु	छोडाववुं
२०	१	एवु	एवुं
२३	४	नही	नहीं
२३	९	अगीकार	अंगीकार
२७	११	कई	कंई
२७	१२	कज्यु	कज्युं
२८	१६	विकल्पता	विकलता.
२८	१६	तु	तुं

